GESCHRIFTEN VAN DE VERENIGING VOOR ADMINISTRATIEF RECHT

XVI

CODIFICATIE VAN DE ALGEMENE BEGINSELEN BETREFFENDE HET ADMINISTRATIEF RECHT

VERSLAG VAN DE ALGEMENE VERGADERING GEHOUDEN TE UTRECHT, OP 28 MEI 1948, TER BEHANDELING VAN DE PRAE-ADVIEZEN VAN PROF. DR G. A. VAN POELJE, PROF. DR A. M. DONNER EN PROF. DR JULES LESPES

H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V. — HAARLEM

INHOUD

	Blz.
I. Beraadslaging over de prae-adviezen	7
Prof. Mr C. W. de Vries (inleiding)	7
Mr J. V. Rijpperda Wierdsma	8
Mr Ir M. M. van Praag	10
Jhr Mr G. W. van der Does	12
Mr A. Kleijn	14
Drs J. W. J. toe Water	15
Mr J. M. Kan	16
Prof. Dr G. A. van Poelje	17
Prof. Dr A. M. Donner	19
Prof. Mr C. W. de Vries (slotwoord)	21
Enkele artikelen uit de Beierse „Gesetz über die Verwaltungsgerichtsbarkeit"	22
II. Verslag van de huishoudelijke vergadering	24
Jaarverslag over 1947	28
Rekening en verantwoording over 1947 en begroting voor 1948	31
Ledenlijst	32

I

BERAADSLAGING OVER DE PRAE-ADVIEZEN UITGEBRACHT DOOR Prof. Dr G. A. VAN POELJE, Prof. Dr A. M. DONNER EN Prof. Dr JULES LESPÈS

(Analytisch verslag)

De VOORZITTER (Prof. Mr C. W. DE VRIES, 's-Gravenhage) hoopt de volgende algemene vergadering, waarin hij als voorzitter zal afscheid nemen, in te leiden met een beschouwing over het rapport van de Staatscommissie-de Monchy, waarvan kan worden verwacht dat het tegen die tijd zal zijn gepubliceerd. Thans wil spreker aanknopen bij de opmerking waarmede Prof. van Poelje zijn prae-advies aanvangt. Behoeften – zo schrijft Prof. van Poelje – zijn in het algemeen subjectief. De prae-adviseur komt echter ook tot een waarde-oordeel over de behoefte. Het waarde-oordeel heft, aldus spreker, de regel van de subjectiviteit der behoefte op. In de administratie en in het maatschappelijk leven zoeken wij in de spanning tussen „gezag en gerechtigheid" en tussen „gezag en vrijheid" naar *normen*. Bij het opstellen van normen gaat alle wetenschap, ook de geesteswetenschap, uit van axioma's, van stellingen, welke binnen die gemeenschap onbewijsbaar zijn en aan die wetenschap voorafgaan. Voor het mysterie van het axioma buigen wij. Ook het staatsrecht heeft zijn axioma's. Het bestuursrecht heeft zijn daarop gebouwde normen. Spreker zou het juister hebben gevonden, indien in de vraagstelling voor deze vergadering in plaats van „algemene beginselen" was gesproken van „algemene bepalingen". Hij heeft er zelf te weinig op gelet, maar de bedoeling was inderdaad: „algemene bepalingen". De algemene bepalingen betreffende het administratief recht zouden datgene moeten bevatten, wat als „norm" moet gelden in de administratie, bezien van de zijde der administratie zelve zowel als van de zijde der geadministreerden. Deze algemene bepalingen zouden te vergelijken zijn met de algemene bepalingen van ons Wetboek van Strafrecht, die een uitvloeisel zijn van de axioma's, die in dit Wetboek zelf niet zijn omschreven. Zo is het ook mogelijk in ons rechtstelsel de normen te zoeken, waaraan de ontwikkeling van het administratief recht is gebonden. Spreker meent, dat langzamerhand de tijd is gekomen om te pogen, algemene bepalingen te formuleren. Daarvoor is nodig niet alleen het

mysterie van een axioma, maar ook de genade van de roeping. Het is de taak van de élite de normen te formuleren, waardoor de massa zich kan laten leiden. Spreker oordeelt het dan ook, in tegenstelling met Prof. van Poelje, niet nodig, dat de algemene bepalingen gemeengoed worden in die zin dat ieder deze zonder studie kan begrijpen. Het begin van het Wetboek van Strafrecht is ook moeilijk. Willen deze bepalingen tot haar recht komen, dan is nodig een algemene administratieve rechtspraak, gebaseerd op een algemene formule. Het is — aldus spreker — voor Nederland een beschamende gedachte, dat de resten van de politiestaat nog niet zijn uitgebannen. België heeft een wet op de Conseil d'Etat. Ook het moderne Duitsland is ons vooruit. Het Oberverwaltungsgericht in Pruisen, dat tijdens de eerste jaren van het Hitler-regiem nog enige tijd is blijven functionneren is daar verdwenen, toen de uitspraken tegen de administratie niet meer waren dóór te voeren. Thans is tot stand gekomen het zgn. Heidelberger Entwurf. Naar aanleiding daarvan is in de Länder Beieren, Bremen, Hamburg, Hessen, Wurtemberg-Baden, enz., alle uit de Amerikaanse bezettingszone, een algemene administratieve rechtspraak ingevoerd, waarbij volgens een algemene formule [1]) recht wordt gedaan. Tot de administratieve rechter, die voor het leven is benoemd, heeft men slechts toegang wanneer al het mogelijke is gedaan om binnen de administratie zelve een bevredigende beslissing te verkrijgen. Ten onzent bestaat echter nog steeds de figuur van de Ministre-juge, waardoor de uitvoering en het berechten van geschillen naar aanleiding van de uitvoering gerezen, in één hand is.

De idee van een algemene administratieve rechtspraak moet ook met het oog op de internationale samenwerking (Benelux) worden verwezenlijkt. In België bestaat door de nieuwste wetgeving een veel ruimere bescherming van de burgers tegen administratief onrecht dan bij ons. Spreker hoopt, dat er tussen de nieuwe regeling der administratieve rechtspraak te onzent en de Belgische administratieve rechtspraak overeenstemming zal bestaan. Juist bij nieuwe regelingen is de gedachte van de samenwerking zoveel gemakkelijker te effectueren.

Spreker besluit met het geven van enkele voorbeelden, waaruit de behoefte aan een algemene administratieve rechtspraak blijkt, en concludeert dat thans de aan het administratieve recht ten grondslag liggende normen kunnen worden vastgesteld, nadat de genade der roeping daartoe is gevoeld.

Als eerste debater krijgt de heer Mr J. V. RIJPPERDA WIERDSMA het woord. Spreker wijst er op, dat het geen lichte taak is om de draagwijdte èn van de vraag èn van het antwoord te overzien. De moeilijkheden houden verband zowel met de nog

[1]) Zie bijlage. (Blz. 22).

zeer onvoldoende ontwikkeling van ons administratief recht als met de praktijk van ons bestuursstelsel.

Moeilijkheden komen al direct aan de dag bij de begrenzing van het onderwerp van de eerste vraag. In de vraagstelling wordt gesproken van „algemene beginselen", Prof. Donner gebruikt de woorden „algemene bepalingen". Een wetsartikel, dat de duur van de administratieve beroepstermijn zou regelen, zou een algemene bepaling inhouden en géén algemeen beginsel. Algemene bepalingen is volgens spreker een ruimer begrip dan algemene beginselen.

Verschil is er ook tussen een „wet, houdende algemene beginselen", welke formulering in de vraagstelling is gebezigd, en „codificatie van de algemene beginselen", welke woorden op de omslag der prae-adviezen afgedrukt zijn. De prae-adviseurs Prof. Donner en Prof. Lespes spreken van „codificatie van het bestuursrecht", hetgeen nog verder gaat.

Naar aanleiding van enkele opmerkingen van Prof. Lespes in diens prae-advies richt de heer Rijpperda Wierdsma zich tot de vergadering in de Franse taal. In de uitdrukking „wet houdende algemene beginselen" (iets anders dan: *de* algemene beginselen) ontbreekt een element, dat voor codificatie essentieel is, n.l. dat van het streven naar *volledigheid*. Aan Prof. Lespes geeft spreker toe, dat het begrip codificatie ook andere elementen inhoudt. Codificatie van het recht brengt noodzakelijkerwijs met zich mede, dat het bestaande recht *veranderingen* ondergaat. De codificatie heeft veelal ook, althans in de laatste eeuwen in West-Europa, *de unificatie* van het bestaande recht tot doel; uit de bestaande verscheidenheid koos men bepaalde rechtsregels uit, waaraan al wat verschillend was zich moest aanpassen; zo werd bij de codificatie een *systeem* tot stand gebracht en dit element van de codificatie is steeds belangrijker geworden.

Spreker betwijfelt, of de stelling van Prof. Lespes, dat een codificatie slechts de grondregels behoeft te bevatten — waarvan de détailregels het verlengstuk vormen — in het algemeen ook in ons land kan worden aanvaard. Er blijft immers, althans voor de meesten, een verschil tussen de codificatie van het administratief recht en de codificatie van de beginselen van dit recht.

Het gaat — zo vervolgt de heer Rijpperda Wierdsma in het Nederlands — niet alleen om terminologie, het gaat er om, wat men wil. Spreker wil twee punten onderscheiden:

1. wat zou de inhoud kunnen zijn van een wet houdende algemene beginselen van het administratief recht?
2. welke zou de verhouding kunnen zijn van een zodanige wet tot onze administratieve wetgeving?

Wat het laatste punt betreft acht spreker onze waterschapsreglementering illustratief voor verschillende mogelijkheden. In

het Westen des lands is de stof voor een groot deel algemeen geregeld en bestaan er daarnaast, voor een kleiner deel dus, bijzondere regelingen. Vooral in Overijssel en Drenthe is het grondreglement van zeer beperkte omvang en zijn er daarnaast uitgebreide bijzondere regelingen. In Zeeland en Gelderland is de algemene regeling veelal als volledig bedoeld; in Gelderland bestaat echter de mogelijkheid van afwijkende bijzondere regelingen. In Groningen regelde vroeger het grondreglement alleen de beginselen, als niet-bindend richtsnoer voor de reglementering.

In de Rijkswetgeving van de laatste tijd is een streven waarneembaar naar een algemene regeling voor bepaalde onderwerpen (b.v. de bestrijding van een bepaalde soort van delicten), welke naast de afzonderlijke, meer materiële regelingen staat, en voorts naar mantelwetten, die als algemeen richtsnoer bedoeld zijn, maar geheel afwijkende bijzondere regelingen niet uitsluiten.

In de beantwoording van de vraag naar de *inhoud* van een beginselenwet is er formeel groot verschil tussen Prof. van Poelje, die op het eerste vraagpunt van het bestuur een ontkennend antwoord geeft, en Prof. Lespes, die dit niet doet, maar de voorwaarden voor de verwezenlijking niet vervuld acht. Ten aanzien van wat zij voorshands als mogelijk en wenselijk zien lijkt spreker het verschil echter minder groot.

Uit het prae-advies van Prof. Donner blijkt voortdurend de samenhang van het onderwerp met de formele zijde van het vraagstuk: de organisatie der administratieve rechtspraak, welke evenwel, daar zij niet aan de orde is gesteld, door de prae-adviseur buiten bespreking moet worden gelaten, al wordt dit in het slot van zijn prae-advies niet geheel volgehouden. Ook naast de administratieve rechtspraak zijn er trouwens genoeg moeilijkheden. Wat het pogen tot het vastleggen van algemene beginselen betreft staat spreker dichter bij Prof. Donner dan bij Prof. van Poelje. Spreker denkt o.m. aan de materiële rechtskracht van beschikkingen, aan de onregelmatige beschikkingen, met name nulliteiten, en eventueel ook aan wat met de formule rechtskracht samenhangt: goedkeuring, beroep en vernietiging.

De heer Mr Ir M. M. VAN PRAAG meent, dat de zin van het aan de orde gestelde onderwerp is: het instellen van een onderzoek naar de wijze van toepassing van het administratief recht door de administratieve organen, d.z. de executieve van de staat en van die der territoriale onderdelen. Een groot deel van de toepassing van het administratief recht berust echter bij de judiciële organen. Ten aanzien van wat er voor de administratie overblijft sluit spreker zich aan bij de opvattingen van de Weense school, waarbij de nadruk moet worden gelegd op Kelsen's „Justiz und Verwaltung" van 1929, alsmede op zijn oudere grote werken. Kelsen maakt een onderscheid tussen de begrippen staat, provincie en

gemeente als personificatieve eenheidsuitdrukkingen der totale en territoriale rechtsorden en de begrippen staat, provincie en gemeente als openbare rechtspersonen. Logisch gaat de eerste reeks van begrippen aan de tweede vooraf: de openbare rechtspersoon veronderstelt een rechtsorde, die haar creëert; het recht kan men noemen de (metaphorische) wil van de staat. Met een en ander staat in verband de onderscheiding middellijk en onmiddellijk bestuur. Bij het middellijk bestuur treedt een individu of groep van individuen op als orgaan van rechtsproductie, bij het onmiddellijk bestuur als orgaan van de rechtspersoon; het onmiddellijk bestuur is een verzamelwoord voor de materiële handelingen der openbare rechtspersoon als woningbouw, het geven van onderwijs e.d.

Deze cumulatie van twee heterogene functies komt, naar het oordeel van de heer van Praag, het middellijk bestuur niet ten goede, omdat het middellijk bestuur — het vaststellen van rechtsregels voor het concrete geval — in vele opzichten analoog is met de functie van de rechter. In een vroeg ontwikkelingsstadium reeds heeft men de toepassing van het burgerlijk recht, misschien ook van het strafrecht, toevertrouwd aan speciaal daarmede en *uitsluitend* daarmede belaste organen, terwijl men de waarborgen heeft geschapen voor een goede, onpartijdige toepassing van de algemene abstracte rechtsregel op het concrete geval.

Historisch is het te verklaren, dat men het middellijk bestuur heeft toevertrouwd aan organen, die later als uitvoerende organen worden aangemerkt, maar oorspronkelijk als dienaren van de vorst een geheel andere taak hadden. De administratie is belast met het vitium originis en zal daarmee belast blijven. Voor het onmiddellijk bestuur is de organisatie van die organen passend. Verschillende wetten zorgen hiervoor, b.v. de gemeentewet, welke bepalingen bevat, die er tegen waken, dat de belangen der gemeenterechtspersoon door de leden van de raad worden vergeten voor eigen belang.

Het middellijk bestuur is vaststelling van rechtsregels *voor het concrete geval*. Doch niet uitsluitend: het instituut van politiedwang is in wezen het toepassen van een sanctie — op één lijn te stellen met strafoplegging door de strafrechter — soms op de grondslag van een algemene abstracte rechtsregel, implicerende het oordeel, dat de voorwaarde voor het intreden van het dwanggevolg vervuld is. Een functie dus, analoog aan die van de strafrechter, echter zonder een behoorlijke procesgang. Dat men de politiedwang als „uitvoering" wenst aan te merken is volkomen irrelevant.

De administratie stelt overigens rechtsregels voor het concrete geval vast in twee gevallen:

a. de administratieve vergunning; een voorlopige rechtsregel

wordt òf opgeheven òf definitief in het concrete geval; de vergunning heeft een declaratoir karakter;

b. het vaststellen van een rechtsregel voor het concrete geval op grond van een delegatieregel, b.v. art. 7 der Woonruimtewet 1947 en art. 25 der Woningwet; ook deze rechtsregels zijn van een declaratoir karakter, d.w.z. zij hebben de vorm van een hypothetisch oordeel.

De administratieve behandeling — aldus spreker — biedt niet de waarborgen voor een goede „rechtspleging", ook al ziet men niet over het hoofd de verschillen tussen middellijk bestuur en rechtspraak: het declaratoir karakter en de aanleiding tot de rechterlijke uitspraak, t.w. het geschil. Nodig is een administratie in judiciële vormen, benaderende de wijze, waarop de rechterlijke macht haar taak vervult, hetgeen intussen een quaestie van lange ontwikkeling zal zijn.

Het euvel, dat het administratieve orgaan tevens belangenorgaan is, is een te aanvaarden historisch feit. Daarom kan men niet anders doen dan de uitoefening van de administratieve functie aan een behoorlijke procesgang binden. Een poging daartoe werd gedaan in 1875 in de Hinderwet, in navolging van het daaraan voorafgaand besluit van 1824. Eerder dan een codificatie van het materiële administratief recht behoeven wij een code de procédure administrative. In de tweede plaats is nodig: eenheid van administratieve rechtspraak, uitgeoefend door een administratiefrechtelijk orgaan. Dat dit reeds een halve eeuw geleden had behoren te geschieden is geen reden om er thans geen begin mee te maken. De administratie, het middellijk bestuur, moet geschieden in judiciële vormen. Het administratief recht — aldus spreker — worde juristenrecht.

De heer Jhr Mr G. W. VAN DER DOES wil de aandacht vestigen op een algemene quaestie, die — welk standpunt men tegenover de aan de orde gestelde vraag ook inneemt — in elk geval dringend om een regeling roept, t.w. de in aantal steeds toenemende pogingen om van de presidenten van de rechtbanken bij summier vonnis, doch uitvoerbaar bij voorraad, ingrijpen in de administratie te verkrijgen. Spreker meent, dat de bemoeienissen van de presidenten van de rechtbanken in kort geding om twee redenen moeten worden onderscheiden van de bemoeienissen van de burgerlijke rechter met het administratief recht in het algemeen:

1. de gewone burgerlijke rechter kan vonnissen, die practisch de strekking hebben in de administratie in te grijpen, veelal niet uitvoerbaar verklaren bij voorraad, omdat art. 53 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering hem dat niet toestaat; zodoende is de bemoeienis van de gewone burgerlijke rechter meer aan de contrôle van de Hoge Raad onderworpen;

2. de pogingen om de rechtsmacht van de presidenten over de administratie uit te breiden zijn in strijd met de grondgedachten, waaruit het kort geding is opgezet; het kort geding is gedacht als ordemaatregel; de overheid is echter ook ordenaar; het ingrijpen summier en bij voorraad van 19 presidenten met verschillende inzichten en territoriaal begrensde bevoegdheidsgebieden in het werk van de centrale ordenaar is ook principieel bedenkelijk.

De bevoegdheid van de burgerlijke rechter ten aanzien van overheidsdaden wordt gebaseerd op art. 2 R.O.; de vorderingen moeten dan echter gebaseerd zijn op het verkrijgen van schadevergoeding. Deze acties zouden dus nooit in kort geding kunnen worden ingesteld, omdat de wens om een geldsom te verkrijgen, een onmiddellijke voorziening bij voorraad niet wettigt. Toch vraagt men in de practijk in kort geding verbod van bepaalde overheidshandelingen en soms zelfs gebod om een bepaalde overheidshandeling te verrichten; deze vorderingen tracht men dan onder art. 2 R.O. te brengen door de redenering, dat men anders schade *zal* lijden. Deze redenering is echter onjuist: een schuldvordering is een burgerlijk recht, maar de wens om geen schuldvordering te krijgen, dus om de overheid anders te laten handelen, kan niet als een burgerlijk recht worden beschouwd. De Hoge Raad laat — aldus spreker — alleen toe een kort geding strekkende tot het verbod van een overheidshandeling, wanneer gesteld wordt inbreuk op een burgerlijk recht als b.v. eigendom. In de practijk gaat men echter in kort geding onder allerlei redeneringen dikwijls verder.

De practijk is om drie redenen onbevredigend:

1. het kan soms goed zijn, dat in de administratie wordt ingegrepen, doch het is te betreuren, indien de administratie door een voorziening *bij voorraad* wordt doorkruist;

2. om na te noemen reden dreigt het aantal gevallen, waarin de overheid in het ongelijk wordt gesteld, toe te nemen;

3. in het kort geding treedt de staat dikwijls vrijwel onvoorbereid op; de dagvaarding wordt n.l. uitgebracht aan de procureur-generaal bij de Hoge Raad; vandaar gaat de dagvaarding naar het bij de zaak betrokken departement, zodat het enige dagen duurt, voordat zij in handen is van degene, die voor de staat zal pleiten.

Een groot euvel is de veelal bestaande mogelijkheid voor eisers om bij een president naar keuze te dagvaarden. In kort geding is namelijk bevoegd de president van de rechtbank in het arrondissement, waar gedaagde zijn woonplaats heeft en daarnaast de president van de rechtbank in het arrondissement, waarin de voorziening moet plaats vinden. Dientengevolge heeft de staat te maken met 19 presidenten. Aldus wordt de pleiter voor de staat belemmerd in de mogelijkheid om een regeling te treffen, krachtens welke hij eerder van de dagvaarding kan kennisnemen; bovendien wordt op deze wijze belet, dat enig werkelijk algemeen richtsnoer

aan de staat wordt gegeven. Het euvel wordt nog verergerd door de dagvaarding van ambtenaren in qualiteit, hetgeen overigens volgens de hogere jurisprudentie niet toelaatbaar is. Maar de jurisprudentie van de Hoge Raad geniet in kort geding niet altijd dezelfde aandacht als bij de gewone rechtspraak.

Concluderende zegt spreker, dat een kort geding tegen de overheid alleen dan mogelijk zou moeten zijn, wanneer een bestaand burgerlijk recht met schending wordt bedreigd: de mogelijkheid van een kort geding met de strekking het verrichten van een overheidshandeling te gelasten, zou dus moeten worden uitgeschakeld. De gewone dagvaarding, doch op verkorte termijn, kan een goede oplossing geven. Spreker wil zich echter bij zijn verzoek aan de vergadering beperken tot datgene, over de wenselijkheid waarvan geen verschil van gevoelen kan bestaan, t.w.:

1. een duidelijk verbod om de staat in kort geding te dagvaarden in de persoon van een ambtenaar;
2. een regeling, waardoor alle kort gedingen tegen publieke lichamen worden gebracht voor de president van de rechtbank in het arrondissement van de vestigingsplaats van het lichaam.

De heer Mr A. KLEIJN, zijn vreugde uitsprekend over de behandeling van het onderwerp, wenst op het vraagstuk in het algemeen in te gaan en wil dan wijzen op een opmerking van Prof. van Poelje, een opmerking, die de indruk wekt van bijkomstige aard te zijn, maar dat niet is. Prof. van Poelje heeft gezegd dat Nederland zuinig moet zijn met zijn weinige goede kenners van het administratieve recht en dat daarom geen juristen ter beschikking gesteld mogen worden voor het opstellen van algemene bepalingen van administratief recht. Inleider sprak zelfs van steriel werk. Men kan hieruit afleiden dat hij het vraagstuk niet belangrijk vindt. En dat is het naar de mening van spreker zeer zeker wel. De kwestie staat n.l. niet op zichzelf doch is een van die talloze symptomen, die samenhangen met de evolutie, welke onze gemechaniseerde maatschappij thans doormaakt. Wij zien een technische ontwikkeling gaande die tot massa-productie leidt. Er ontstaan volkomen andere maatschappelijke verhoudingen die op hun beurt totaal andere oplossingen vragen dan die tot nu toe gebruikelijk waren. Deze oplossingen — en dit geschiedt op ieder gebied — worden aanvankelijk incidenteel gezocht. Als voorbeelden noemt spreker het verkeer, het sociale terrein. Deze incidentele oplossingen leidden tot een chaos, die op haar beurt weer gevolgd werd door een streven naar normalisatie, eerst op technisch gebied, later ook op andere terreinen, ook t.a.v. abstracte zaken. Die normalisatie werkt op de duur als een sneeuwbal en heeft daardoor voor velen iets afschrikwekkends. Toch is zij de enige mogelijkheid om tot *normale* verhoudingen te komen. Cultuur en orde gaan hand in hand. Daarom zal ook op het gebied van het administratief recht

naar normen, naar „normalen", gezocht moeten worden, naar gemeenschappelijke noemers, waaronder veel gebracht kan worden dat gelijksoortig doch — nodeloos — juist iets verschillends is. Het zal zeer zeker een moeizaam werk zijn, maar — wanneer het tenminste aangepakt wordt — er zijn perspectieven. Het werk is extra moeilijk, omdat er veel te laat aan begonnen wordt. De techniek is — op haar gebied — ons voor geweest. De handel is de industrie gevolgd. De jurist — conservatief als hij is en sterk aan traditie geboden — komt achteraan. Hij vindt als gevolg daarvan een bijna onoverzienbare chaos, want de juridische maatregelen, welke de technische ontwikkeling op de voet volgden zijn bij de voortwoekering van de techniek ook maar voortgewoekerd. Maar ook de jurist zal aan het zoeken van normalen niet kunnen ontkomen; hij, de bouwer van het recht, kan de normalen evenmin missen als de ingenieur en de architect. Hun, die bang zijn voor normalisatie, wil spreker tenslotte nog dit zeggen: ook wanneer het normalisatieproces voortschrijdt blijft onze samenleving gecompliceerd genoeg om niet te verdorren door gebrek aan verscheidenheid.

De heer J. W. J. TOE WATER, drs staatswetenschappen, merkt op, dat Prof. van Poelje en Prof. Donner beiden in hun praeadviezen het administratief recht uitsluitend zien als regelen welke de vrijheid van handelen van de overheid beperken. Deze, in de litteratuur nog steeds heersende zienswijze is volgens spr. nog geheel en al geworteld in de verouderde opvattingen van de klassieke staatsrechtschool, welke het z.g. freies Ermessen van de overheid, het „gezag" der overheid, stelt tegenover het recht. Deze leer miskent, dat de enige rechtsgrond van dat overheidsgezag gelegen is in de rechtsverhouding tussen algemeen en bijzonder belang. Het materiële administratief recht regelt die rechtsbetrekkingen. Spr. acht het daarom van grote betekenis, dat Prof. Logemann onlangs in zijn boekje over de theorie van het stellig staatsrecht de „rechtsbetrekking" als formele categorie in het centrum der belangstelling heeft getrokken. De omstandigheid, dat het materiële administratiefrecht in de geschreven wet nog slechts onvolledig en gebrekkig uitdrukking heeft gevonden, mag volgens spr. de jurist er niet toe verleiden het „gezag" der overheid in de theorie te plaatsen als een categorie tegenover het „recht". Het is zo, dat bij gebreke aan stellig materieel recht de overheidsorganen zelve de normen, welke de verhouding tussen algemeen en individueel belang bepalen, moeten vaststellen. Zolang dit zo is, kan van een vruchtbare administratieve rechtspraak geen sprake zijn, omdat de rechter de beslissingen van overheidsorganen, die tevens norm-vaststelling zijn, niet kan toetsen. Huart, in zijn door Prof. Donner gememoreerde redevoering, wijst hier zeer nadrukkelijk op. Spr. betreurt dat Prof. Donner, die de geschetste moeilijkheid erkent, meent, dat een oplossing gezocht moet worden in de richting van formulering van

een aantal voornamelijk formele rechtsvoorschriften. De „administratie" heeft in haar praktijk reeds jarenlang normen metterdaad toegepast, die niet geschreven zijn, doch door Huart „bestuursmaximes" worden genoemd. Spr. vraagt zich af, of het niet mogelijk zou zijn, bepaalde gedeelten van het bestuursrecht, op het voetspoor van wat blijkens het prae-advies van Prof. Lespes in België reeds geschiedt, in studie te geven, met de opdracht om formuleringen te vinden van de normen, die in de bestuurspraktijk reeds toepassing vinden. Zouden op deze wijze de administratieve wetten op belangrijke punten aanvulling kunnen vinden, dan zou het niet nodig zijn voor hen, die rechtsbescherming zoeken, zich uitsluitend op schending van formele voorschriften te beroepen en behoeft de administratieve rechter ook niet te worden gesteld voor de schier onmogelijke taak om in een naar het uiterlijk formeel rechtsgeschil een materiële norm binnen te smokkelen. Spr. geeft het bestuur dit denkbeeld in overweging.

De heer Mr J. M. KAN wil in tegenstelling met hetgeen Prof. van Poelje in zijn inleiding heeft gezegd met de bescheidenheid die een jonge ambtenaar tegenover iemand met zo grote ervaring past, opmerken, dat hij de behoefte aan algemene beginselen op administratief rechtelijk gebied toch meer dan eens heeft gevoeld. Kort geleden deed zich b.v. nog in de practijk de vraag voor of goedkeuring voor een bepaalde termijn is toegelaten, Hier zijn meer dergelijke vragen. Intrekking van goedkeuring; verhouding goedkeuring--ontheffing enz. Eenheid van lijn acht spreker toch wel wenselijk. Prof. van Poelje sprak er over deze eenheid eventueel door een circulaire in de hand te werken. Maar bepalingen omtrent goedkeuring b.v. vindt men in de gemeentewet, provinciale wet, winkelsluitingswet enz. Het vraagstuk omvat daarom meer dan Prof. van Poelje zo stelt. En het komt niet alleen op eenheid aan, ook de *eenvoud* van ons administratief recht moet nagestreefd worden. Er moet gestreefd worden naar algemene bepalingen, die bij alle administratieve wetten kunnen gelden. Zo zou op doelmatige wijze vereenvoudiging verkregen kunnen worden. Spreker denkt hierbij aan de plannen, die met betrekking tot het burgerlijk wetboek bestaan, met name om uit het familierecht alle voorschriften van formele aard te lichten. Het Ministerie van B.Z. streeft er naar in de algemene wet op de samenwerking al hetgeen staat in de Warenwet, Vleeskeuringswet, Woningwet, Distributiewet, enz. zoveel mogelijk overbodig te maken. Algemene bepalingen als spr. hier op het oog heeft zouden wellicht ook voor de lagere organen dienstig kunnen zijn. Spreker komt dus tot de conclusie, dat er althans op den duur wel behoefte is aan een algemene wet. Deze zaak moet echter langzaam voorbereid worden waarbij inwerking op elkaar van wetenschap en practijk veel nut zal afwerpen. Wan-

neer blijkt, dat een onderdeel er rijp voor is, dan is het tijd om algemene regels te stellen.

Prof. van Poelje denkt wat betreft de uitvoering aan het Departement van Justitie. Op Binnenlandse Zaken heeft het vraagstuk echter reeds de aandacht gehad. Wellicht is het mogelijk, dat de ter zake nodige maatregelen door beide Departementen gezamenlijk ondernomen worden. In dit verband kan het wellicht interessant zijn te vernemen, in hoeverre de behoefte aan algemene bepalingen op Binnenlandse Zaken is gevoeld. Allereerst moge dan in herinnering worden gebracht het werk van de commissie-Kooiman, die tot taak had vereenvoudiging van de gemeente-administratie met als aanvankelijk resultaat de wet van 1937, en die daarna voorstellen deed o.a. om eenheid in termijnen te bereiken.

Ook de tijdens de bezetting door Mr Frederiks ingestelde commissie-Fockema Andreæ stonden algemene beginselen voor ogen, met name over nietigheid, intrekken beschikkingen e.d. Deze commissie is in de bezettingstijd opgehouden met haar werk en is nog niet opnieuw ingesteld. Naast de commissies voor het Burgerlijk Recht, het Strafrecht, Bezettingsrecht enz. zou naar de mening van spreker zeer goed plaats zijn voor een kleine commissie voor administratief recht. Op deze wijze zou men heel geleidelijk tot een algemene wet kunnen komen. Er zouden „fatsoensnormen" voor de administratie kunnen worden opgesteld, die er toe zouden kunnen bijdragen om weer over de gehele linie een behoorlijk bestuur te verkrijgen. Ook wat betreft de administratieve rechtspraak kunnen deze algemene beginselen van belang zijn. Wanneer de mogelijkheid geopend moet worden om wegens vormgebreken tegen een beschikking op te komen, dan is een behoorlijke basis een eerste vereiste. Op die wijze kan een bevruchtende inwerking van wetgever en rechtspraak op elkaar bevorderd worden.

Hierna krijgt Prof. Dr G. A. VAN POELJE gelegenheid om te antwoorden. Hij vangt aan met te constateren, dat de sprekers niet zozeer de inhoud van zijn prae-advies besproken hebben, hetgeen de verdediging betrekkelijk eenvoudig maakt. Hij zal echter de geboden tijd benutten om de zaak nog iets meer principieel te funderen dan in het advies is gebeurd.

De heer Kleijn heeft gesproken van een hand in hand gaan van cultuur en orde. Prof. van Poelje acht dit in zijn algemeenheid een uitermate gevaarlijke stelling. Cultuur wordt geboren in tijden van wanorde, wanneer de meningen botsen. Zo werd cultuur geboren in de Franse revolutie. Maar de tijd van het burger-koningschap was vriendelijk gezegd een steriele periode. Met dit alles wil spreker geen pleidooi voeren voor wanorde. Men zal echter geduld moeten oefenen en hebben te aanvaarden dat uit deze tijd van betrekkelijke wanorde een tijd van betrekkelijke orde groeien zal. Was het anders, dan zou dit betekenen, dat men cultuur, evolutie

en toekomst aan eigen gemak wilde opofferen. Hiermede staat spreker ook diametraal tegenover de voorzitter. Wie thans nog de formele rechtsstaat van de Duitse wetenschap wil verdedigen vertoeft geestelijk in het verleden. Wij moeten niet sturen naar een formele rechtsstaat maar naar een staat der sociale gerechtigheid. Dit zal veel moeite, strijd en zorg vragen en het moet voldoende zijn dat niet wij doch een volgende generatie er dichter bij gekomen zal zijn. Een formele rechtsstaat kan evenzeer een staat vol feitelijk onrecht zijn. De voorzitter heeft gezegd dat het Oberverwaltungsgericht heeft doorgewerkt. Het kon ook doorwerken, omdat de nieuwe wetgever zorg droeg dat het normen had, welke het kon toepassen. Laten we daarom de weinige tijd en het geringe aantal goede krachten niet gebruiken om toch vooral orde te scheppen daar waar een zekere wanorde aanvaardbaar moet zijn. Maar laten wij de tijd en deze mensen gebruiken voor die zaken, welke in de eerste plaats om een oplossing vragen.

Wanneer we zien op de evolutie van deze tijd en op de massale toeneming van de administratieve wetgeving dan blijkt dat iedere sociale groep, ieder deel van het maatschappelijk leven, vraagt om formele vaststelling op voor ieder kenbare wijze van de rechtsnormen van die groep. Aanvaarden wij dit als feitelijk uitgangspunt, dan zullen we begrijpen, dat we deze periode van uitbreiding van geschreven recht door moeten en dan zullen we trachten de onderdelen zo goed mogelijk te maken, en wel zo, dat zij begrijpelijk zijn voor belanghebbenden en een middel om hen tot actieve medewerking te brengen. Spreker acht het van oneindig meer belang dat ieder onderdeel verstaanbaar is en dat de betrokkenen aan de toepassing ervan kunnen medewerken, dan dat er een algemene code komt van juristenrecht. Bovendien is men het over de algemene bepalingen zo weinig eens, dat, als op een ogenblik een algemene code tot stand zou komen, zij voor het administratieve recht niet meer waarde zou hebben dan op het ogenblik de wet A.B. voor de wetgeving in het algemeen.

Met de opmerking van de heer Rijpperda Wierdsma, dat sprekers standpunt voor wat thans mogelijk is, niet zo veel verschilt van dat van Prof. Lespes, kan spreker wel instemmen.

Anders is het ten opzichte van de heer Van Praag. De heer Van Praag wil een juristenrecht, spreker hoopt dat de hemel ons hiervoor zal bewaren. Juristenrecht betekent toch niets anders dan een overheersing van de meerderheid door een formalistisch ingestelde minderheid.

Op hetgeen de heer Van der Does te berde heeft gebracht, kan spreker weinig zeggen. Hem is bekend, dat bij lagere bestuursorganen vaak nog een te grote eerbied aanwezig is voor hetgeen de president van de rechtbank zegt. Misschien zou er verbetering in deze toestand komen wanneer de raadsman voor een nodeloos aan-

hangig gemaakt kort geding geen honorarium zou mogen genieten.

De weerlegging van hetgeen de heer Toe Water heeft gezegd zou spreker liever aan zijn mede-prae-adviseur willen overlaten, hoewel hij wel wil zeggen, dat de heer Toe Water hem niet geheel recht heeft gedaan.

De voorzitter heeft gezegd „schande, dat wij achterstaan bij België, dat een wet op de conseil d'état kent". Spreker zou daarop willen antwoorden, neen, glorie dat wij in staat zijn geweest rechtszekerheid te scheppen zonder de omslag van een algemene administratieve wetgeving, d.w.z. zonder de omslag van een algemene administratiefrechtelijke procedure die uitsluitend in handen is van de juristen. Spreker kan zich voorstellen, dat dit ook hier eenmaal komen zal. Maar dan zal tenminste 25 jaar een behoorlijke administratiefrechtelijke opleiding van de aanstaande juristen moeten bestaan hebben. Dit alles betekent natuurlijk niet, dat waar administratieve rechtspraak is, deze niet zo goed mogelijk moet zijn of dat niet getracht moet worden deze waar nodig te verbeteren. En uiteraard zal ook, daar waar recht in vorming is, gebruik van een algemene formulering van grote betekenis kunnen zijn.

Spreker is het in vele opzichten met de heer Kan eens. En gelet op zijn werkkring acht hij behoefte aan eenheid van formulering en regels zeer begrijpelijk. En hij zal ook niet willen betwisten, dat hier geen verbetering mogelijk is, hoewel dit niet zozeer vereenvoudiging zal betreffen dan wel een kwestie van beter overzien. Indien er wijzigingen mogelijk zijn langs geleidelijke weg en deze niet vragen om nodeloze verspilling van kracht en energie, dan zullen deze mogen worden nagestreefd.

De heer Kleijn heeft in zijn artikel gerept van een circulaire die eenheid zou kunnen brengen. Het is spreker bekend, dat bij het optreden van de Prinses-Regentes een circulaire is uitgegaan naar de departementen van bestuur om eenheid in de bij wetsontwerpen te volgen redactie te bevorderen. Wanneer op een dergelijke wijze de Ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie tezamen een als handleiding bedoelde circulaire doen uitgaan, waarin standaardformuleringen werden aangegeven, b.v. voor het binnentreden van woningen, of voor inbeslagneming van goederen en afwijking van deze formulering goedkeuring zou behoeven, dan zou in korte tijd een zekere formele eenheid bereikt kunnen worden, die ook wel zou doorstralen en de lagere wetgeving ten goede zou komen.

Prof. Dr A. M. DONNER wil bij zijn repliek eerst een paar punten ophelderen. Er is een misverstand ontstaan omtrent de juiste formulering van de vraag. In de gedrukte tekst staat „algemene beginselen", terwijl aanvankelijk gesproken is van „algemene bepalingen". Mogelijk is de divergentie bij de beantwoording daardoor ontstaan. Spreker heeft in zijn prae-advies gesteld dat een codi-

ficatie van enkele regelen van administratief recht een voordeel zou zijn. Spreker kan er wel mee instemmen, dat men – zoals Prof. van Poelje – de koppeling van cultuur en orde afwijst; hoewel hij meent, dat cultuur ook een element van beheersing inhoudt. Door de koppeling van cultuur en orde af te wijzen heeft Prof. van Poelje echter nog niet de andere gronden, die men voor codificatie kan aanvoeren, weerlegd. Zo bevredigt het spreker niet, dat ieder op zijn eigen terrein zijn eigen recht heeft en dat men daarin berust. Door die ongeremde tropische groei van heterogene stukken wetgeving wordt ieder in eigen kring opgesloten. Het is daarom nodig enkele algemene beginselen naar voren te brengen, waaraan ook de justitiabelen zich kunnen oriënteren, waardoor het recht te overzien is en waardoor men het thuis kan brengen. Dit is geen eis van een formele rechtsstaat maar een overweging die als noodzakelijk gevoeld wordt in deze tijd waarin men in de massa van het administratief recht dreigt te verdrinken. Wanneer de mogelijkheid om te beheersen en in de hand te houden komt te ontbreken, is men op een zeer gevaarlijk punt aangeland.

Aanvaardt spreker hiermede de wenselijkheid van codificatie, hij is het er mede eens, wanneer men zegt dat er niet te veel energie aan besteed moet worden. Er zijn slechts enkele bepalingen nodig en daarom behoeft men het uit hoofde van zuinigheid met energie niet te laten rusten. Spreker heeft gegrepen naar de functie van de rechtspraak. Een voorwaarde voor de codificatie is de rechtspraak.

De vraag zal zijn of de administratieve rechtspraak kans heeft door te stoten tot een jurisprudentie waar de voornaamste regels zijn terug te vinden. Zij zal in de lucht blijven hangen zolang er slechts vage bepalingen zijn, als die waarmede thans wordt gewerkt. Daarom moet men – tevens om meer eenheid te verkrijgen – de rechter een aantal regelen in de hand geven om de zaak „open te breken". Hiertoe heeft spreker getracht enkele bepalingen voor te stellen. Op dit punt was de discussie, doordat zij tot de algemene vragen beperkt bleef, voor prae-adviseur onbevredigend, hetgeen voor hem wel gemakkelijk is, maar toch niet de bedoeling genoemd kan worden.

Komende tot een afzonderlijke beantwoording van de debaters, zegt spreker dat hij tegen het door de heer Kleijn gesprokene wel enige bezwaren heeft. Normale verhoudingen is zijns inziens wel iets anders dan normalisatie.

De heer Van Praag zou hij willen antwoorden dat de Kelseniaanse aanpak door het abstract stellen tot verarming moet leiden.

Het door de heer Van der Does te berde gebrachte zou naar de mening van spreker eerder thuis horen bij de commissie-de Monchy.

De heer Toe Water stelt z.i. de zaak niet juist, wanneer hij zegt,

dat het niet gaat om een beperking van het freies Ermessen, maar om de rechtsbetrekking tussen openbaar en bijzonder belang. Een beperking van het freies Ermessen door een nadere bepaling bewerkt juist, dat wat tot nog toe „instructienorm" was wordt omgezet tot een „rechtsnorm" voor de betrekking tussen overheid en burger. In de opmerking bij het in het prae-advies voorgestelde art. 15 is niet bedoeld het stellen van nadere normen met betrekking tot het freies Ermessen doch het omzetten van een Verwaltungsmaxim in een rechtsregel, waarop men zich kan beroepen en die men kan effectueren.

Spreker vraagt de vergadering, aan het aan de orde gestelde onderwerp aandacht te blijven schenken, omdat het bij dit vraagstuk gaat om een eis van gerechtigheid, vooral ten aanzien van de justitiabelen.

Prof. DE VRIES spreekt het slotwoord. Hij brengt dank aan de secretaresse voor haar arbeid. Hij heeft de indruk dat de vergadering goed geslaagd geheten kan worden. Spreker is van mening, dat bepaalde delen der administratie „losgeslagen" zijn. Voor de justitiabelen is dan geen recht te krijgen. Het Nederlandse administratieve recht heeft een formele administratieve rechtspraak bijzonder nodig in de sociale staat. Spreker gaat nog in op zijn meningsverschil met Prof. van Poelje. Z.i. zal in iedere vorm van samenleving de intellectuele geest, de élite, de leiding moeten hebben. Hij wil hiervoor verwijzen naar hetgeen Plato zo lang geleden reeds heeft geleerd. De administratieve rechter behoort tot die élite.

BIJLAGE (Zie noot blz. 8)

ENKELE ARTIKELEN UIT DE BEIERSE „GESETZ ÜBER DIE VERWALTUNGSGERICHTSBARKEIT" VAN 25 SEPTEMBER 1946.

§ 1.

(1) Die Verwaltungsgerichtsbarkeit wird durch unabhängige, nur dem Gesetz unterworfene Gerichte (Verwaltungsgerichtshof und Verwaltungsgerichte) ausgeübt.

(2) Ihre Zahl und ihr Sitz werden durch Verordnung bestimmt. Sie gehören zum Geschäftsbereich des Ministers des Innern.

§ 7. Der Verwaltungsgerichtshof veröffentlicht seine Entscheidungen, so weit sie grundsätzliche Bedeutung haben. Die Auswahl trifft das Präsidium.

§ 18. Die Staatsregierung kann beim Verwaltungsgerichtshof und bei den Verwaltungsgerichten einen ständigen Vertreter des öffentlichen Interesses bestellen.

§ 21. Der Verwaltungsgerichtshof entscheidet über die Rechtsmittel der Berufung und Beschwerde gegen die Entscheidungen der Verwaltungsgerichte, auszerdem im ersten und letzten Rechtszug in den gesetzlich besonders bestimmten Fällen.

§ 22. Das Verwaltungsgericht entscheidet über die Anfechtung von Verfügungen der Verwaltungsbehörden — so wie in anderen Streitigkeiten des öffentlichen Rechts. (Parteistreitigkeit).

§ 23. Soweit nicht gesetzlich etwas anderes bestimmt ist, kann nur klagen, wer ein ihm zustehendes Recht geltend macht oder eine ihm angesonnene Verbindlichkeit bestreitet.

§ 24. Auf Feststellung des Bestehens oder Nichtbestehens eines Rechtsverhältnisses kann im Wege der Parteistreitigkeit Klage erhoben werden, wenn der Kläger ein berechtigtes Interesse daran hat, dasz das Rechtsverhältnis durch richterliche Entscheidung alsbald festgestellt wird.

§ 35. (Württemberg-Hessen). Die Anfechtungsklage ist gegeben, wenn jemand behauptet durch einen Verwaltungsakt in einem ihm zustehenden Recht verletzt oder mit einer ihm nicht obliegenden Verbindlichkeit belastet zu sein.

§ 36. Soweit Behörden ermächtigt sind, nach ihrem Ermessen zu befinden, kann die Anfechtungsklage, wenn nicht gesetzlich etwas anderes bestimmt ist, nur darauf gestützt werden, dasz von diesem Ermessen nicht im Sinne des Gesetzes Gebrauch gemacht wird, insbesondere, dasz Ermessensmiszbrauch vorliege.

§ 38. Vorbehaltlich anderer gesetzlicher Regelung kann die Anfechtungsklage erst erhoben werden, nachdem der Klageberechtigte erfolglos Einspruch eingelegt hat. Für das Einspruchsverfahren gelten die Vorschriften der §§ 38, 39, 40.

§ 45. Gegenstand der Anfechtungsklage sind der beschwerende Verwaltungsakt und der Einspruchsbescheid; in den Fällen, in denen die Anfechtungsklage unmittelbar gegeben ist, der beschwerende Verwaltungsakt.

§ 51. Einspruch [Beschwerde (§ 48)] und Anfechtungsklage haben aufschiebende Wirkung.

§ 55. Die Anfechtungsklage kann ohne weiteres durch einen mit Gründen versehenes Vorbescheid, der auch dem Anfechtungsgegner zuzustellen ist, abgewissen werden.

II

VERSLAG VAN DE HUISHOUDELIJKE VERGADERING VAN 28 MEI 1948

Volgens de presentielijst zijn aanwezig de leden:
N. Arkema, 's-Gravenhage; Mr. P. S. Bakker, 's-Gravenhage; J. van Beekum, Rijswijk; Mr. J. D. J. E. v. d. Berg, Bloemendaal; Prof. Mr. Dr. G. van den Bergh, Amsterdam; Mr. F. J. J. Besier, 's-Gravenhage; Drs. A. Blaauboer, Zwolle; Mr. A. Blom, Utrecht; P. J. H. de Boer, Culemborg; Mr. E. J. N. M. Bogaerts, 's-Gravenhage; Mej. Mr. W. de Broekert, Leiden; Mr. C. C. M. Collard, Baarn; Mr. F. R. Crommelin, Vollenhove; Mr. J. P. Dietz, Leidschendam; Jhr. Mr. G. W. van der Does, 's-Gravenhage; Mr. Dr. Th. F. J. A. Dolk, 's-Gravenhage; Prof. Dr. A. M. Donner, Amsterdam; H. M. Franssen, 's-Gravenhage; Mr. C. J. M. A. Gast, Zwolle; Mr. G. A. de Graag, Utrecht; P. C. de Haas, Zwijndrecht; A. M. van der Ham, 's-Gravenhage; Mr. P. A. van der Heul, Hillegersberg; Mr. J. Heusdens, Vlaardingen; Mevr. Mr. A. H. Huart-Engelsman, 's-Gravenhage; Dr. W. Huygens, Bergen (N.H.); B. Ike, Noordwijk-Binnen; Mr. J. M. Kan, 's-Gravenhage; Mr. A. Kleijn, Meppel; Mr. J. Korf, Arnhem; Mr. Dr. C. N. M. Kortman, Weert; A. J. P. Koster, 's-Gravenhage; Mr. F. J. Krop, Rotterdam; Mr. J. Kruseman, Amsterdam; Mr. Dr. T. Kruijff, Utrecht; Mr. J. H. Kuiper, Utrecht; Dr. J. de Lange, Utrecht; J. G. de Lange, Almelo; Mr. J. E. van Leeuwen, 's-Gravenhage; M. van Luipen, Winterswijk; Mr. J. Mannoury, Amsterdam; Mr. J. H. van der Meide, Voorburg; Mr. H. J. Morren, Voorburg; J. Mulder, Zwolle; Mr. N. H. Muller, Leeuwarden; Mr. F. Niendieker, 's-Gravenhage; Mr. E. H. Nuver, Amersfoort; P. W. Oosterhoff, 's-Gravenhage; Mr. D. Pel, Amsterdam; Mr. G. A. W. ter Pelkwijk, Utrecht; Prof. Mr. G. A. van Poelje, 's-Gravenhage; Mr. S. O. van Poelje, 's-Gravenhage; Mr. Ir. M. M. van Praag, Schiedam; Mr. Ir. A. W. Quint, Hilversum; Mr. H. P. W. Radier, Rijswijk; Mr. J. H. Rodenburg, Rijswijk; Mr. C. O. Rommerts, Leeuwarden; Mr. J. V. Rijpperda Wierdsma, Wassenaar; Dr. I. Samkalden, Leiden; Mr. R. H. Samsom, Alphen a/d Rijn; Mr. L. J. Schippers, Voorburg; Mr. Dr. A. L. Scholtens, 's-Gravenhage; A. G. W. Severijnen, Rotterdam; Mr. Dr. D. Simons, 's-Gravenhage; Mr. J. H. Spaan, Rotterdam; Mr. A. Stempels, Rotterdam; Mr. R. Streng, Leiden; Mr. G. W. Toebes, 's-Gravenhage; H. Tulp, Amsterdam; W. J. v. d. Veen, Zwijndrecht;

Th. J. C. Verduin, Noordwijk; Drs. W. H. Vermeulen, Rotterdam; H. Vlug, Huizen; Mr. Dr. F. L. G. Z. M. Vonk de Both, Ede; Mr. H. B. J. Waslander, Utrecht; Drs. J. W. J. toe Water, Utrecht; Mr. D. van der Wel, 's-Gravenhage; Mr. J. Westhoff, Utrecht; M. Weststrate, Puttershoek; Prof. Mr. G. J. Wiarda, Amsterdam. Als gast de heer Mr. J. Winters, Delft.

Als vertegenwoordiger van de Minister van Binnenlandse Zaken: Dr. M. J. Prinsen, Secretaris-Generaal van het Ministerie van Binnenlandse Zaken.
Als vertegenwoordiger van de Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht: Mr. Th. van Dam, commies ter provinciale griffie.
Namens Prof. Dr. Jules Lespes: de heer L. Opdebeeck, Directeur bij de Dienst van Algemeen Bestuur van het Ministerie van Begroting in België.

Van het bestuur:
Prof. Mr. C. W. de Vries, 's-Gravenhage; Mej. Mr. H. J. D. Revers, 's-Gravenhage, Mr. H. L. M. H. Sark, Wassenaar, Prof. Mr. Dr. G. van den Bergh, Amsterdam; Prof. Mr. A. M. Donner, Amsterdam; Mr. Dr. T. Kruijff, Utrecht; Mr. Dr. A. L. Scholtens, 's-Gravenhage.

Voorzitter: Prof. Mr. C. W. de Vries.

De VOORZITTER opent de vergadering met een woord van welkom tot de aanwezigen en in het bijzonder tot de heren Van Dam, Prinsen en Opdebeeck.
De notulen der vergadering van 13 Juni 1947 (opgenomen in geschrift XIV der Vereniging) worden ongewijzigd vastgesteld.
De SECRETARESSE brengt het jaarverslag over 1947 uit (het jaarverslag is hierna opgenomen als bijlage I).
De PENNINGMEESTER geeft een financieel verslag over 1947 en behandelt de begroting voor 1948 (zie bijlage II). Het verslag en de begroting worden goedgekeurd.
De heer P. W. OOSTERHOFF deelt namens de kascommissie mede, dat de administratie in orde is bevonden. Spr. wijst er op, dat een zuinig beheer is gevoerd en vraagt zich af, of de beloning van de administratieve hulp van de penningmeester wel voldoende is.
De PENNINGMEESTER zou gaarne zien, dat het bestuur werd gemachtigd over te gaan tot een verhoging der contributie. Na een korte gedachtenwisseling wordt aldus besloten; het maximum, waartoe het bestuur de contributie zal mogen verhogen, wordt gesteld op *f* 7,50.

De benoeming van een nieuwe kascommissie wordt aan het bestuur overgelaten.

Aan de orde is de bestuursverkiezing. De voorzitter deelt mede, zelf het volgend jaar te willen aftreden. Thans zijn aan de beurt van aftreden de heren Mr. Dr. A. A. van Rhijn, Mr. Dr. A. L. Scholtens en Mr. Dr. F. L. G. Z. M. Vonk de Both. Geen dezer bestuursleden is herkiesbaar. Het bestuur heeft aanbevolen (in alphabetische volgorde):

in de vacature Van Rhijn:
Mr. Dr. C. N. M. Kortmann en Mr. Dr. C. J. M. A. van Rooy;
in de vacature Scholtens:
Mr. J. M. Kan en Mr. A. F. Schepel;
in de vacature Vonk de Both:
Mr. Dr. Th. F. J. A. Dolk en Mr. G. J. C. Schilthuis.

Tot leden van het stembureau worden benoemd de heren Mr. A. Blom en Drs. J. W. J. toe Water.

De uitslag van de stemming is als volgt:

In elk der vacatures zijn uitgebracht 69 stemmen, waarvan in de vacature Van Rhijn 46 op de heer Kortmann, 16 op de heer Van Rooy, 1 op Dr. S. O. van Poelje en 6 blanco;

in de vacature Scholtens 48 op de heer Kan, 19 op de heer Schepel, 1 op Dr. D. Simons en 1 blanco;

in de vacature Vonk de Both 46 op de heer Schilthuis, 19 op de heer Dolk en 4 blanco.

Gekozen zijn dus de heren Mr. Dr. C. N. M. Kortmann, Mr. J. M. Kan en Mr. G. J. C. Schilthuis. De heren Kan en Kortmann nemen hun benoeming aan (de heer Schilthuis is afwezig).

Het volgende agendapunt is de vaststelling van een werkplan der Vereniging over 1948.

De VOORZITTER vestigt de aandacht op de mogelijkheid, hetzij op de volgende algemene vergadering, hetzij in een afzonderlijke vergadering, het rapport van de commissie-Van der Ven aan de orde te stellen.

De aandacht heeft voorts de jurisprudentie van het scheidsgerecht voor de voedselvoorziening, waarover binnenkort een artikel in het tijdschrift Bestuurswetenschappen zal verschijnen.

De samenstelling van een repertorium van litteratuur en jurisprudentie inzake het administratief recht, waarmede een aanvang is gemaakt, zal zo mogelijk worden voorgezet.

Het bestuur meent, dat het niet op de weg van de Vereniging ligt, over te gaan tot het vormen van studiekringen nu het Instituut voor Bestuurswetenschappen terzake diligent is.

Met de Belgische zustervereniging zal nader contact worden gezocht. In West-Duitsland is thans weer een Vereniging voor administratief recht opgericht. De voorzitter meent, dat er zekere weerstanden zijn om reeds nu met deze vereniging betrekkingen aan te knopen.

Prof. Dr. G. A. VAN POELJE vraagt, of het de bedoeling is, dat de vergadering zich uitspreekt over de gedachte, het ontwerp van de commissie-Van der Ven, hetzij in de eerstvolgende algemene vergadering, hetzij in een afzonderlijke vergadering, aan de orde te stellen.

De VOORZITTER zegt, dat deze aangelegenheid in de commissie tot bestudering van de verhouding tussen de territoriale en functionele decentralisatie en in het bestuur nog niet is besproken. Dit belet echter niet, dat de vergadering haar oordeel hierover zou kenbaar maken.

Mr. Ir. A. W. QUINT voelt er voor het ontwerp in een bijzondere vergadering te doen behandelen.

De heer A. G. W. SEVERIJNEN vraagt zich af, of een theoretische behandeling van het vraagstuk der functionele decentralisatie wellicht de voorkeur zou verdienen.

De VOORZITTER acht een behandeling van het ontwerp uit een practisch oogpunt meer aanbevelenswaardig: de leden der Vereniging komen voornamelijk met de practijk van het administratieve recht in aanraking; bovendien behoeven bij een behandeling van het ontwerp geen prae-adviezen te worden uitgebracht, hetgeen een belangrijke tijdsbesparing betekent.

Bij de rondvraag stelt de heer OOSTERHOFF de vraag, of het mogelijk zou zijn in het vervolg de prae-adviezen wat vroeger aan de leden te doen toekomen.

De VOORZITTER merkt op, dat het steeds weer moeilijk blijkt, de prae-adviezen tijdig gereed te doen komen. Overigens worden de prae-adviezen toch veelal eerst kort voor de vergadering gelezen.

De huishoudelijke vergadering wordt hierna gesloten.

BIJLAGE I

JAARVERSLAG VAN DE SECRETARESSE OVER 1947

Ik moge ditmaal het jaarverslag beginnen met de vermelding van twee zaken, die lang bij de Vereniging in behandeling zijn geweest en die in het afgelopen jaar haar beslag hebben gekregen, gedeeltelijk zelfs in 1948. Het éne is het rapport van de Commissie-Fockema Andreæ over de wetgevingstechniek, dat verleden jaar al gereed gekomen was, maar helaas niet in 1947 in druk is verschenen. Het was in een in April gehouden bestuursvergadering dat het rapport in de vorm van een boekje, uitgegeven door de firma Tjeenk Willink, aan het bestuur werd aangeboden. De leden ontvangen dezer dagen een aankondiging van de verschijning. Helaas staat de kas van de Vereniging niet toe dat de leden het rapport, zoals de gewone geschriften van de Vereniging, gratis ontvangen; wij hopen echter dat velen het zullen bestellen. Op voorstel van de Commissie is het boekje aangeboden aan de Minister-President, door een delegatie, bestaande uit de heren Fockema Andreæ, voorzitter van de commissie, Prof. de Vries, voorzitter der Vereniging en het lid van de commissie de heer P. W. Oosterhoff, op wiens voorstel indertijd dit werk door de Vereniging is ter hand genomen. Bij gelegenheid van deze audiëntie is de Minister-President gewezen op een aantal in het rapport voorkomende desiderata en tevens op het belang van een grote verspreiding van het rapport onder hen die met de wetgeving belast zijn, zowel bij het Rijk als bij de gemeenten. De Minister-President bleek veel belangstelling te hebben voor deze zaak. Het bestuur hoopt dat deze belangstelling algemeen zal blijken te zijn en dat het boekje zijn werk zal doen ter bevordering van de *kunst* van het wetgeven. De Vereniging is stellig veel dank verschuldigd aan de leden van de commissie, die enige jaren aan het rapport hebben gewerkt, de heren Fockema Andreæ, Wijnveldt, Scholtens, Kesper en Oosterhoff en in het bijzonder aan de heer J. P. Fockema Andreæ en de initiatiefnemer de heer Oosterhoff.

De tweede zaak, die al langer in behandeling was en thans tot een gelukkig einde is gekomen, is het repertorium voor administratief recht. De commissie-Scholtens heeft, nadat een voorstel over de opzet van een repertorium door het bestuur was aangenomen, de heer Hagen, Commies van Staat, bereid gevonden volgens dit schema een repertorium van literatuur en jurisprudentie samen te

stellen, en wel, om met één jaar te beginnen, over 1946. De firma Tjeenk Willink was bereid het uit te geven en zo is dan thans het repertorium voor literatuur en jurisprudentie betreffende het Administratief Recht, over het jaar 1946, ter perse en kan ieder ogenblik verschijnen. Wij hopen dat het de nodige belangstelling zal vinden, in de eerste plaats bij onze leden, zodat het een geregelde uitgave kan worden. Ook hier een woord van dank voor de initiatiefnemer, de heer Westhoff en de leden van de commissie, waarvan behalve de heer Westhoff deel uitmaken de heren Scholtens, Mr. J. H. Scholten en M. L. van Putten. Ook aan de heer Hagen is de Vereniging dank verschuldigd.

Naast de twee oude onderwerpen noem ik een nieuw onderwerp, in de loop van dit jaar in studie genomen, n.l. de verhouding van de bedrijfsorganisaties tot de territoriale publiekrechtelijke lichamen. Dit onderwerp is, wat de wetgevende bevoegdheid betreft, verleden jaar behandeld in de nota van Prof. Donner voor het Congres. Van mening, dat het nader bestudeerd moet worden, heeft het bestuur een commissie benoemd bestaande uit de heren: Prof. de Vries, voorzitter, Mr. P. S. Bakker, Prof. Mr. A. M. Donner, Mr. S. J. Fockema Andreæ, Mr. A. H. Günther, Mr. C. N. M. Kortmann, Prof. Mr. M. G. Levenbach en Mr. A. L. Scholtens, terwijl secretaris is Mr. Geuchies. De commissie is kortgeleden met haar arbeid begonnen.

Ook dit jaar bereikte de Vereniging een verzoek van het Departement van Binnenlandse Zaken, en wel om een voordracht in te dienen van twee personen voor de benoeming van een adviserend lid in Afd. III van de Raad voor Rijkspersoneelsaangelegenheden. Afd. III behandelt de ambtelijke vorming van het burgerlijk Rijkspersoneel. Het bestuur heeft voorgedragen de heren Scholtens en Van Nispen tot Pannerden. De heer Scholtens is benoemd.

Het bestuur heeft getracht contact te krijgen met België, zo mogelijk door het vinden van een vorm van samenwerking met een gelijksoortige Vereniging als de onze. Ondergetekende heeft daartoe een bezoek gebracht aan de heer Paul Cornil, de Belgische Secretaris-Generaal van Justitie, die mededeelde dat in België geen Vereniging voor Administratief Recht bestaat en alle beoefenaars van het vak verenigd zijn in het Belgisch Instituut voor Bestuurswetenschappen, de Belgische sectie van het Institut International des Sciences Administratives. Zoals men weet vormt het Instituut voor Bestuurswetenschappen, waarmede wij op velerlei wijze relaties hebben, de Nederlandse sectie van dit Instituut. Dit jaar hebben wij een begin kunnen maken met het leggen van contact met België in de vorm van de uitnodiging van een Belgisch praeadviseur van dit congres, Prof. Jules Lespes, Hoogleraar aan de Universiteit van Brussel. Wij hebben het zeer op prijs gesteld dat

hij deze uitnodiging heeft aangenomen. Wij hopen in de toekomst nog andere vormen van contact te vinden.

Het tijdschrift „Bestuurswetenschappen", dat in November 1946 voor het eerst verschenen is en dat wij tezamen met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en het Instituut voor Bestuurswetenschappen uitgeven, mag een succes genoemd worden. De inhoud staat op een hoog peil en het aantal abonné's is zeer bevredigend. Helaas is het aantal abonné's onder de leden van onze Vereniging betrekkelijk klein, zodat ik het hier nog eens in ieders aandacht wil aanbevelen. Zoals men zich misschien herinnert, heeft ons lid, de heer Oosterhoff, op de vorige jaarvergadering de vraag gesteld of niet naast Bestuurswetenschappen nog een eigen tijdschrift van de Vereniging kan worden opgericht, dat hij zag als een maandblad met korte artikelen en meer Verenigings-nieuws. Het bestuur heeft dit voorstel ernstig overwogen maar is tot de conclusie gekomen dat er voor nog een tijdschrift geen plaats is.

In 1947 werd, evenals vóór de oorlog, één congres gehouden, n.l. op 13 Juni, in Utrecht. Het onderwerp van debat was „De grenzen van de verordenende bevoegdheid der gemeenten", waarover prae-adviezen waren uitgebracht door de heren Kan en Vegting en een nota was geschreven door Prof. Donner. De belangstelling voor het Congres was bijzonder groot, er waren ± 90 leden. Zoals ik al vermeldde is voor de nadere bestudering van het onderwerp van de nota van de heer Donner een speciale commissie ingesteld.

Op de ledenvergadering werd de vraag gesteld of de Vereniging niet zou kunnen komen tot het oprichten van plaatselijke studiekringen. Het bestuur heeft ook dit voorstel ernstig overwogen en is tot de voorlopige conclusie gekomen dat hieraan, gezien het bestaan van de studiekringen van het Instituut voor Bestuurswetenschappen, geen behoefte bestaat. Bij de behandeling van het werkprogramma zal dit punt echter nog eens aan de leden worden voorgelegd.

Wat ten slotte de samenstelling van het bestuur betreft; op de laatste jaarvergadering werd een nieuw lid gekozen, n.l. de heer T. Kruyff, terwijl de heer Sark en ondergetekende werden herkozen. De Vereniging heeft dit jaar een aantal nieuwe leden gekregen.

H. J. D. REVERS.

Mei 1948.

BIJLAGE II

REKENING EN VERANTWOORDING OVER HET JAAR 1947.

ONTVANGSTEN		UITGAVEN		
Contributies 1946 en '47	f 2.042.46	*Bestuursuitgaven*:		
Verkochte geschriften .-	41.55	bureaukosten .f	83.41	
		porti . . . . . -	103.14	
		reiskosten . . . -	30.—	
			f	216.55
		Geschrift XIII en XIV . -		1.228.58
		Algemene vergadering:		
		convocatie . . . f	44.33	
		zaalhuur . . . -	52.75	
		typen praeadvies -	32.05	
		stenografisch verslag -	94.65	
			-	223.78
		Voordelig saldo . . . . -		415.10
	f 2.084.01			f 2.084.01

BEGROTING VOOR HET JAAR 1948.

Saldo vrij . . . . . f	2.002.63½	*Bestuursuitgaven*:		
Saldo geblokkeerd . . .-	384.39	bureaukosten f	250.—	
Contributies . . . . .-	1700.—	porti . . . . . -	150.—	
Verkochte geschriften .-	11.19	reiskosten . . -	100.—	
			f	500.—
		Algemene vergadering.		
		convocatie . . f	50.—	
		zaalhuur . . -	75.—	
		reiskosten . . -	50.—	
		stenografisch verslag . . -	125.—	
			-	300.—
		Commissies . . . . . -		500.—
		Geschriften . . . . . -		1500.—
		Saldo geblokkeerd . . . -		384.39
		Saldo vrij . . . . . -		913.82½
	f 4.098.21½			f 4.098.21½

Bijlage III

LEDENLIJST DER VERENIGING

Leden [1])

Van Aartsen, Mr J.	Violenweg 13	s-Gravenhage	1947
Akker, J. J. J. van den	Laanderstraat	Berghem (N.-B.)	1944
Arkema, N.	Paleisstraat 5	's-Gravenhage	1942
Arnhem, Gemeente (Donateur)		Arnhem	1948
Assmann, Mr O.	Parkweg 2	Almelo	1947
Bakhuijs Rozeboom, Mr W.	Stadionkade 42 III	Amsterdam (Z.)	1942
Bakker, Mr P. S.	Bentinckstraat 150	's-Gravenhage	1943
Bakker Schut, Dr Ir F.	Lange Voorhout 19	's-Gravenhage	1943
Basten Batenburg, Mr W. H. v.	Rijksstraatweg 63	Oudenrijn	1942
Bäumchen, M. A.	v. Cleefstraat 56	Venlo	1943
Beaufort, Prof. Dr L. J. C.	Vermeerstraat 7	Nijmegen	1942
Beekum, J. van	Haagweg 154	Rijswijk (Z.-H.)	1946
Beel, Dr L. J. M.	Rijksstraatweg 59A	Wassenaar	1942
Beernink, H. K. J.	Rembrandtkade 65	Rijswijk (Z.-H.)	1942
Berg, Mr J. D. J. E. van den	Berkenlaan 15	Bloemendaal	1945
Berg, Dr C. van den	Schiefbaanstraat 4b	's-Gravenhage	1942
Berg, Mr J. H. E. van den	Koningslaan 46	Utrecht	1945
Berge, Mr W. H. van den	Laan v. Leeuwenstein 84	Voorburg	1942
Bergen, G. J.	Choorstraat 34	Delft	1943
Bergh, Prof. Mr Dr G. v. d.	Van Eeghenstraat 106	Amsterdam (Z.)	1946
Bergveldt, J.	v. d. Waalstraat 45	Amsterdam (Z.)	1946
Besier, Mr F. J. J.	v. Meerkerkestraat 9	's-Gravenhage	1943
Beijer, Dr P.	Vivienstraat 54	's-Gravenhage	1943
Blaauboer, Drs A.	de Genestetstraat 50	Zwolle	1942
Block, Prof. Mr A. L. de	Laan Copes van Cattenburch 131	's-Gravenhage	1942
Blom, Mr A.	Adr. van Ostadelaan 149	Utrecht	1942
Boasson, Mr Dr J. J.	Mesdagstraat 70	's-Gravenhage	1939
Boer, Mr M. H. de	Willem Barentzstraat 10	Utrecht	1942
Boer, P. J. H. de	St. Anna Kapelstraat 2	Culemborg	1942
Bogaerts, Mr E. J. N. M.	Waalsdorperweg 93	's-Gravenhage	1947
Bolkestein, A.	Groene Zoom 288	Rotterdam (Z.)	1946
Bool, Mr J.	Rijnsburgerweg 30	Leiden	1942
Bosch Ridder v. Rosenthal, Jhr Mr L. H. N. F. M.	Herenstraat 69	Rhenen	1942
Brauw, Jhr Mr A. K. C. de	Van Meerkerkenstraat 10	's-Gravenhage	1942
Brink, Mr J.	Achillesstraat 75	Amsterdam (Z.)	1946

[1]) Het jaartal achter de naam geeft het jaar van toetreding tot de Vereniging aan.

Broekert, Mej. Mr W. de	Haagweg 5	Leiden	1946
Brom, Mr Dr P. G. H. G.	Heerensingel 7	Groningen	1943
Bruijn, C. L. de	Rietzangerlaan 18	's-Gravenhage	1942
Bruin, J. de	Van Kolstraat 18	Enschede	1947
Burg, Dr G. v. d.	Pinksterbloemplein 18	's-Gravenhage	1943
Centrale Onderlinge, De (Donatr.)	v. Alkemadelaan 700	's-Gravenhage	1946
Coebergh, Mr J. C.	Plein 22	's-Gravenhage	1942
Coert, Mr J.	Meent 106	Rotterdam	1942
Collard, Mr C. C. M.	p/a Keizersgracht 757	Amsterdam	1948
Coopmans, Mar. B. C. M.	Haumerlerweg 116	Hoensbroek	1942
Cost Budde, Mr H.	Kon. Wilhelminal. 152	Voorburg	1947
Crommelin, Mr F. R.	Burgemeester	Vollenhove	1946
Dam Jr, Mr Th. van	Goedestraat 2	Utrecht	1942
Dassen, Mr Dr J. M. H.	Wilhelminasingel 93	Maastricht	1942
Degen, H. A. A.	van Aerssenstraat 158	's-Gravenhage	1946
Dek, J. A.	Berberisstraat 30	's-Gravenhage	1948
Derksema, Mr W. H. C.	Konijnenwal 37	Tiel	1946
Diesch, Mr C. F.	Wipstrikkerallee 2	Zwolle	1942
Dietz, Dr J. J.	Bilitonstraat 19	's-Gravenhage	1945
Dietz, Mr J. P.	Provincialeweg 45	Leidschendam	1944
Does, Jhr Mr G. W. van der	Zeestraat 98	's-Gravenhage	1942
Dolk, Mr Dr Th. F. J. A.	Waalsdorperweg 33	's-Gravenhage	1942
Donner, Prof. Dr A. M.	Amsteldijk 82 II	Amsterdam (Z.)	1942
Donner, Mr J.	Statenlaan 110	's-Gravenhage	1945
Donner, Mr Th. G.	Rusthoekstraat 48	Scheveningen	1942
Douwen, Mr K. J. van	Huize „de Oorsprong"	St. Nicolaasga	1948
Driessen, Mr J. A.	Rijn- en Schiekade 34	Leiden	1947
Duynstee, Prof. Mr F. J. F. M.	R.K. Universiteit Graadt van Roggenstr.	Nijmegen	1944
Dijk, D. J. van Ec. Drs	Araweg 6	Wassenaar	1943
Dijkmans van Gunst, Mr G. H.	Haanplein 15	's-Gravenhage	1942
Elsen, Mr G. L.	Herenstraat 20	Rijswijk (Z.-H.)	1948
Engberts, Mr G.	Ruijs de Beerenbrouckplein 6	Delft	1942
Engelberts, Mr H. G.	Van Lidth de Jeudestraat 26	Utrecht	1942
Es, K. van	Laning 42	Poortugaal	1942
Ewoudt Vermeulen, Mr H. J.	Nieuwe Gracht 161	Utrecht	1946
Eijkman, Mr Dr H. J. A.	Nieuwstraat 11	Brunssum (L.)	1942
Feltz, Mr G. W. Baron van der	Parkweg 299	Voorburg	1945
Fockema Andreæ, Dr J. P.	Soestdijkseweg 28	Bilthoven	1942
Fockema Andreæ, Mr S. J.	J. Hopstraat 6	's-Gravenhage	1942

Fockema Andreæ, Mr W. H.	Parkstraat 2	Rotterdam	1942
Fortuin, Mr Dr H.	Burg. Gülcherlaan 9	Hilversum	1946
Frank, Mr H. E. R. E. A.	Avenue de Bures 30	Orsaia Dep. S. & O. France	1943
Franssen, H. M.	Valkenboschkade 614	's-Gravenhage	1947
Gaay Fortman, Dr W. F. de	Zuidwerfplein 7	's-Gravenhage	1944
Gast, Mr C. J. M. A.	Da Costastraat 13	Zwolle	1948
Gehlen, J. A.	Rijksweg Noord 191	Geleen (L.)	1942
Geuns, Mr H. van	Provenierstraat 61a	Rotterdam	1946
Gielen, C. W.	Gemeente-secretaris	Amstenrade (L.)	1946
Gilde, Mr G. J. de	Meloenstraat 121	's-Gravenhage	1946
Goede, Mr B. de	Betuwestraat 16	Arnhem	1942
Gorcum, Mr C. A. van	Zijllaan 16	Wassenaar	1946
Gorter, Mr D. J.	Rusthoflaan 28	Voorburg	1942
Goudsmit, Mr C. J.	Brusselschelaan 18	Scheveningen	1946
Graag, Mr G. A. de	Wilhelminapark 39	Utrecht	1942
Grinten, Mr W. C. L. van der	Persijnstraat 5b	Rotterdam	1946
Gründeman, Mr S. W. M.	Lorentszkade 32	Leiden	1946
Günther, Dr A. H.	Kiplaan 13	's-Gravenhage	1942
Günther, Mej. Mr T. J.	Stadionkade 21 I	Amsterdam (Z.)	1942
Halbertsma, Mr S. J.	Stadhouderslaan 79	Utrecht	1946
Ham, A. M. van der	Thorbeckelaan 9	's-Gravenhage	1942
Haren, Mr Dr C. Ch. A. van	Wittenburgerweg 72	Wassenaar	1942
Harinxma thoe Slooten, Mr M. J. P. D. Baron van	Jagerslaan 3	Wassenaar	1943
Hartung, Mr G. F. W.	Gerard Terborgstraat 9	Huizum (Fr.)	1942
Heerema, H. R.	Oostwal 83	Goes	1942
Helm, Mr Dr P. H. W. G. van den	Emmapark 1	Pijnacker	1946
Helmstrijd, Mr F. A.	Benoordenhoutseweg 242	's-Gravenhage	1942
Helvoort, Drs M. A. M. van	A 175b	Oirschot	1942
Hendriks, Mr H. J.	B 45	Beek bij Nijmeegen	1943
Heringa, Mr E.	Kortrijkschestraat 39	Scheveningen	1942
Hesseling, Mej. H. C.	Fred. Hendriklaan 95	's-Gravenhage	1946
Heul, Mr P. A. van der	Berglustlaan 82	R'dam (Hilligersberg)	1942
Heusdens, Mr J.		Vlaardingen	1942
Hofwegen, Ch. van	Bodegravenschestr.w. 32	Reeuwijk	1945
Hol, Mej. Mr A. J. A. E.	Laan van Meerdervoort 94 (flat 3)	's-Gravenhage	1942
Hoogenhuis, Mr H. L.	Rubenslaan 204	Utrecht	1942
Hoogheemraadschap Noordhollands Noorderkwartier		Alkmaar	1944
Huart-Engelsman, Mevr. Mr A. H.	Benoordenhoutseweg 22	's-Gravenhage	1943
Huisman, A.	Prins Hendrikstraat 3	Gorinchem	1946
Huygens, Dr W.	Komlaan 2	Bergen (N.-H.)	1942

Ike, B.	Voorstraat 93	Noordwijk-Binnen	1944
Jansen, J. V.	Lambertweg 30	Rotterdam	1943
Jansonius, Mr J. F.	Marktplein 4	Hoofddorp	1944
Janssen, H. J. H.	Plv. gem.-secretaris	Amstenrade	1948
Janssen, G. J.	Kennemerstraatweg 197	Alkmaar	1942
Janssens, Mr Dr Lambert	Dommelstraat 24	Eindhoven	1947
Jeukens, Mr H. J. M.	Van Loostraat 102	's-Gravenhage	1948
Jonker, Mr W.	Zuidwerflaan 12	's-Gravenhage	1942
Kallen, Mr P. J. M.	A. Battalaan 40	Maastricht	1942
Kammer, Dr A.	Westzeedijk 122	Rotterdam	1943
Kan, Mr J. M.	Waalsdorperweg 35	's-Gravenhage	1942
Kesper, Mr L. A.	Koninginnelaan 4	Rijswijk (Z.-H.)	1942
Keijzer, Mr L.	Driehuizerweg 9	Nijmegen	1942
Kieboom, A. M. M.	Willem v. Oranjelaan 56	's-Hertogenbosch	1942
Kinschot, Jhr Mr F. H. van	Zoeterwoudsesingel 107	Leiden	1942
Kleijn, Mr A.	Stationsweg 62	Meppel	1942
Kloosterman, Mr S.	Leidscheweg 144	Voorschoten	1943
Koelma, Prof. Mr A.	Emmastraat 6	Alkmaar	1942
Kolff, Mr B.	p/a Stadhuis	Vlissingen	1947
Kolff, Mr N.	Steenstraat 50	Leiden	1943
Koops, Mej. Mr A. A. G.	Koninginneweg 100	Haarlem	1943
Korf, Mr J.	Burgemeestersplein 2	Arnhem	1947
Kortmann, Mr Dr C. N. M.	Burgemeester	Weert	1944
Koster, H. J. Ec. Drs	Doornstraat 9	Scheveningen	1943
Koster, A. J. P.	Zwanenlaan 11	's-Gravenhage	1942
Kranenburg, Dr H. A. H.	Helmstraat 28	Scheveningen	1943
Kranenburg, Prof. Mr R.	Zoeterwoudeweg 5	Leiden	1942
Krop, Mr F. J.	Van Aerssenlaan 11	Rotterdam	1946
Kruseman, Mr G. E.	Vondelstraat 81	Amsterdam (W.)	1946
Kruseman, Mr J.	Keizersgracht 643	Amsterdam (C.)	1942
Kruijff, Mr Dr T	Nieuwegracht 40	Utrecht	1942
Küppers, J.	Van Hogendorpstraat 10	Utrecht	1947
Kuiper, Mr J. H.	Koningslaan 49	Utrecht	1942
Kuntze, P. P.	C. Reinierskade 151	's-Gravenhage	1947
Kuylman, Mr E.	Acaciastraat 273	's-Gravenhage	1946
Kuijpers, Mr J. H. P. M.	Croesbeekscheweg 76	Nijmegen	1946
Lammerschop, C. T. E. M.	Van Citterskamp 26b	Rotterdam	1946
Lange, Dr J. de	Admiraal v. Gentstr. 15	Utrecht	1942
Lange, J. G. de	Rozenstraat 89	Almelo	1947
Leen, J. van der		Poortugaal	1942
Leeuwen, Mr J. E. van	Haanplein 26	's-Gravenhage	1946
Levenbach, Prof. Mr M. G.	Olympiaplein 4 II	Amsterdam (Z.)	1946
Lieftinck, Prof. Mr P.	Esschenlaan 22	Rotterdam	1946

Lier, Mr Dr H. J. D. van	Den Texstraat 35huis	Amsterdam (C.)	1946
Linthorst Homan, Mr H. P.	p/a Provinciehuis	Leeuwarden	1947
Lodder, Mr K.	Adrianalaan 78	Rotterdam (Schiebroek)	1948
Loeff, Mr J. H. L. M.	Beursgebouw Coolsingel Kamers 203/204	Rotterdam	1942
Logemann, Prof. Dr J. H. A.	Van Alkemadelaan 54	's-Gravenhage	1948
Loggers, Mr Ph.	Oud Arnhemseweg 309	Zeist	1942
Loo, Mr W. P. M. van der	Alexanderstraat 7	's-Gravenhage	1942
Maas, Mr H. H.	Lorentzkade 352	Haarlem	1946
Maas, Mr T. C.	Vreeswijkstraat 7	Leiden	1946
Mannoury, Mr J.	Baarsjesweg 281 II	Amsterdam (W.)	1942
Meerwijk, Mr F. van	Van Zaeckstraat 73	's-Gravenhage	1942
Meide, Mr J. H. van der	Weverslaan 3	Voorburg	1947
Meissen, M. P. A.	Poeldijkscheweg 1	Wateringen	1946
Merkelbach, M. J.	Alex Battalaan 19b	Maastricht	1944
Michaëlis, H. K.	Surinameweg 1	Noordwijk a. Zee	1944
Michiels van Kessenich, Jhr Mr W.	St. Lambertuslaan 11	Maastricht	1942
Middelburg, J.	Acaciastraat 148	's-Gravenhage	1943
Molenaar, Prof. Mr A. N.	Groot Haesebroekscheweg 29	Wassenaar	1942
Monchy, Mr S. J. R. de	Violenweg 16	's-Gravenhage	1942
Morren, Mr H. J.	Van Deventerlaan 32	Voorburg	1944
Mulder, Mr H. W. J.	Van Hogenhoucklaan 22	's-Gravenhage	1942
Mulié, Mr W. P.	Homeruslaan 24 I	Utrecht	1948
Muller, Mr N. H.	Provinciehuis	Leeuwarden	1948
Mijnlieff, Mr F. R.	Wodanstraat 24	Amsterdam	1942
Nap, N. A.	Storm van 's-Gravesandeweg 131	Wassenaar	1943
Niendieker, Mr F.	Beukstraat 40	's-Gravenhage	1947
Nieuwenhuisen, A. M.	Haven 17	Schoonhoven	1942
Nieuwhoff, Mr W.	Maretakstraat 74	's-Gravenhage	1947
Nispen tot Pannerden, Jhr Dr O. F. A. H. van	Weeresteinstraat 131	Hillegom	1942
Noordhoek, C. L.	Ant. Knoppenbeltsingel 24	Vlaardingen	1947
Nuver, Mr E. H.	Schaepmanlaan 1	Amersfoort	1948
Okma, Prof. Dr N.	Vossiusstraat 26	Amsterdam	1947
Ommen Kloeke, Mr Dr W. K. J. van	Joh. van Oldenbarneveldlaan 37b	's-Gravenhage	1947
Oosterhoff, P. W.	Van Nijenrodestraat 107	's-Gravenhage	1942
Oud, Mr P. J.	Hoflaan 71	Rotterdam	1942

Peereboom Voller, Mr D. H.	Dorpstraat 17	Alsmeer	1943
Pelkwijk, Mr G. A. W. ter	Emmalaan 10	Utrecht	1942
Phaff, Mr H. E.	Hugo de Vriesplein 2	Heemstede	1944
Pitlo, Mr A.	Vossiusstraat 47	Amsterdam	1943
Poel, Dr J. van der	Mecklenburglaan 15	Rotterdam	1943
Poelje, Prof. Mr G. A. van	Ruychrocklaan 28	's-Gravenhage	1942
Poelje, Mr S. O. van	Stalpertstraat 107	's-Gravenhage	1943
Poert Clement, A. van der	Burg. Knappertlaan 134	Schiedam	1942
Posthuma, H.	Van Aerssenstraat 50	's-Gravenhage	1946
Pot, Prof. Mr C. W. van der	H. W. Mesdagplein 8	Groningen	1942
Praag, Mr Ir M. M. van	Louise de Colignystr. 20	Schiedam	1946
Prinsen, Dr M. J.	Parkweg 170	Voorburg	1943
Provinciaal Bestuur Gelderland	Eusebiusbuitensingel 5	Arnhem	1946
Putten, M. L. van	Nassau Odijkstraat 22	's-Gravenhage	1942
Quarles van Ufford, Jhr Dr C. G. C.	Velperweg 1	Arnhem	1942
Quint, Mr Ir A. W.	Trompenbergerweg 1	Hilversum	1943
Radier, Mr H. P. W.	Thierenskade 84	Rijswijk (Z.-H.)	1946
Ranitz, Jhr Mr C. J. A. de	Timorstraat 125	's-Gravenhage	1942
Rasterhoff, L.	Burgemeester	Sneek	1945
Reinalda, M. A.	Kromme Nieuwe Gracht 49	Utrecht	1942
Reinink, Mr H. J.	Lange Voorhout 62	's-Gravenhage	1942
Reijen, L. G. van	Lindenplein 2b	Noordwijk-binnen	1939
Reijseger, Drs W.	Groot Hertoginnel. 246	's-Gravenhage	1942
Revers, Mej. Mr H. J. D.	v. Alkemadelaan 562	's-Gravenhage	1942
Rhijn, Mr Dr A. A. van	Wassenaarscheweg 69	's-Gravenhage	1942
Ridder van Rappard, Mr L. R. J.	Burgemeester	Gorinchem	1948
Rijckevorsel, Jhr Mr Dr A. van	Riouwstraat 2	's-Gravenhage	1942
Rijpperda Wierdsma, Prof. Mr J. V.	Buurtweg 87	Wassenaar	1942
Riphagen, Mr J.	Waalsdorperweg 35	's-Gravenhage	1943
Riphagen, Mr W.	Waalsdorperweg 35	's-Gravenhage	1943
Roëll, Jhr Mr J. W.	Sonderdankstraat 15	's-Gravenhage	1943
Roeters van Lennep, Mr J. J.	Cornelis Jolstraat 79	Scheveningen	1948
Romeijn, Mr Dr H. J.	Duinweg 37	's-Gravenhage	1942
Romijn, Mr A. J.	Wicherdstraat 1	Winschoten	1943
Rommerts, Mr C. O.	Leeuwerikstraat 13	Leeuwarden	1947
Rooy, Mr Dr M. C. J. M. A. van	Bredascheweg F. 16/6	Etten (N.-B.)	1942
Rovaart, Mr P. van der	Wipstrik 182	Zwolle	1946
Rotterdam, Gemeente (Donateur)		Rotterdam	1948
Rowaan, Mr N. J.	Groenmarkt 26	Zutphen	1942
Samkalden, Dr I.	Rijnsburgerweg 13	Leiden	1948
Samsom, Mr R. H.	Burg. Visserpark 31	Alphen a. d. Rijn	1942
Sandberg, Jhr Mr B. W. Th.	Surinamestraat 44	's-Gravenhage	1942

Sark, Mr H. M. L. H.	Gr. Haesebroekschew. 62	Wassenaar	1942
Schaick, Mr J. van	Raadhuislaan 5	Wassenaar	1946
Scherpenhuisen, J. Th.	le Weteringdwarsstr. 50	Amsterdam (C.)	1947
Scheffer, Ir. L. S. P.	Amstelveenschew. 1006B	Amsterdam (Z.)	1942
Schepel, Mr A. F.	Prins Albertlaan 14	Voorburg	1942
Schilthuis, Mr G. J. C.	Kralingsche Plaslaan 12	Rotterdam	1942
Schippers Mr L. J.	Jacob Catsstraat 10	Voorburg	1942
Schmal, Mr J. J. R.	Prinses Mariannelaan 49	Voorburg	1946
Schmidt Degener, Dr H.	Anthonie Drucklaan 11	Heemstede	1948
Scholten, Mr J. H.	Prinsevinkepark 37	's-Gravenhage	1948
Scholtens, Mr Dr A. L.	Madoerastraat 20	's-Gravenhage	1942
Schouten, Mr W. A.	Nicolaïstraat 8	's-Gravenhage	1942
Schuman, L.	Burgemeester	Lopik	1947
Schwartsenbergen Hohelausberg, Mr W. H. T. C. Baron thoe	Laan v. Meerdervoort 52	's-Gravenhage	1948
Seylbouwer, Mr A. H.	Willemsparkweg 82	Amsterdam (Z.)	1946
Sibmacher van Nooten, Mr H. J. W.	Surinamestraat 15	's-Gravenhage	1942
Sichterman, Mr M.	Ootmarsumschestr. 79	Almelo	1942
Sikkes, P.	Stationsstraat 21	Sneek	1943
Simons, Mr Dr S.	Hooistraat 7	's-Gravenhage	1943
Six, Jhr Mr W. C.	Hofzichtlaan 9	's-Gravenhage	1942
Spaan, Mr J. H.	Beukelsweg 92d	Rotterdam	1942
Spitzen, Mr D. G. W.	Hertelaan 4	Wassenaar	1946
Sprang, W. van	v. Panhuysstraat 50	Noordwijk	1942
Stapel, Mr C.	't Oude Hof	Bergen (N.-H.)	1944
Steenstra Toussaint, Mr W. A.	Terweepark 2	Leiden	1944
Stellinga, Mr J. R.	Laan van Oostenburg 20	Voorburg	1943
Stemberg, Mej. Mr G. J.	Milletstraat 34 I	Amsterdam (Z.)	1943
Nieuwe Rotterdamse Courant N.V.	Witte de Withstraat 73	Rotterdam	1942
Straalen, P. G. van	Bankastraat 54	Amersfoort	1945
Streng, Mr R.	P. J. Blokstraat 37	Leiden	1948
Strick v. Linschoten, Jhr Mr G.A.	A. 8	Spoolde (post Zwolle)	1942
Stuurman, Mr P. H.	Laan v. Meerdervoort 720	's-Gravenhage	1942
Talsma, J. J.	Utrechtscheweg 115	Oosterbeek	1946
Tinga, J. M.	Chr. v. Swollstraat 5	's-Gravenhage	1942
Ten Horst, Mr J.	Nieuwe Plein 48a	Arnhem	1948
Tighelaar, Mr B. S.	Acaciastraat	's-Gravenhage	1946
Timmering, A. C.	Pieter Lastmankade 102	Amsterdam (Z.)	1948
Toebes, Mr G. W.	v. d. Woertstraat 37	's-Gravenhage	1946
Troelstra, Dr M. N. S.	Emmakade 31 boven	Leeuwarden	1942
Troostwijk, Mr M.	Hondsruglaan 18	Groningen	1942
Tulp, H.	Adm. Gem.-secr. te	Amsterdam (C.)	1946
Ubink, Mr P. A. G.	Utrechtscheweg 14b	Amersfoort	1943

Vaart, Mr J. Th. M. van der	Prins Mauritslaan 20	Haarlem	1947
Valkhoff, Prof. Mr J.	Corn. v. d. Lindenstr. 15	Amsterdam	1946
Veegens, Mr D. J.	Koninginnegracht 15	's-Gravenhage	1948
Veen, Mr R. van der	Wipstrikkerallee 71	Zwolle	1947
Veen, W. J. van der	Gem. Secretaris	Zwijndrecht	1946
Vegting, Prof. Mr W. G.	Watteaustraat 54	Amsterdam (Z.)	1942
Veld, Mr J. in 't	Min. v. Wederopbouw	's-Gravenhage	1942
Ven, Prof. Mr J. J. M. van der	Julianalaan 149	Bilthoven	1943
Veraart, Prof. Mr J. A.		Wassenaar	1947
Verberne, Mr W. M.	J. P. Coenstraat 41a	's-Gravenhage	1946
Verduin, Th. J. C.	Quarles van Uffordstr. 65	Noordwijk	1948
Vermeulen, W. H. Ec. Drs	Juliana v. Stolberglaan 18	Rotterdam	1948
Verschuer, Mr W. F. F. Baron van	Utrechtscheweg 37	Arnhem	1942
Verstegen, J. M. P. J.	Pomonaplein 15	's-Gravenhage	1942
Vink, Mr J.	Mendelssohnstraat 42	Utrecht	1942
Vink, Mr H. W. de	Lucas Bolwerk 10	Utrecht	1942
Vonk de Both, Mr Dr F. L. G. Z. M.	Amsterdamscheweg 29	Ede	1942
Vletter, P. J.	Hartmanstraat 17	Leiden	1947
Voorde, J. Th. van der	Brediusweg 63	Bussum	1942
Voorst tot Voorst, Mr E. H. L. Baron van	Prof. Dondersstraat 20	Tilburg	
Vos, N.	Molenlaan 9	Heemstede	1944
Vos van Steenwijk, Mr Dr R. H. Baron de	„Voorwijk"	De Wijk (bij Meppel	1942
Vries, Prof. Mr C. W. de	Johan van Oldenbarneveltlaan 94	's-Gravenhage	1942
Vries, Mr J. de	Klimopstraat 148	's-Gravenhage	1942
Vries, Mr U. de	„de Heihof"	't Harde (bij Oldebroek)	1942
Vroom, Mr J. W. de	Heemraadssingel 179	Rotterdam	1946
Walch, J.	Alex. Gogelweg 22	's-Gravenhage	1942
Walenkamp, Mr J. J. G. M.	de Roy v. Zuydewijnl. 34	Breda	1942
Walsum, Mr G. E. van	Prinses Julianalaan 8b	Rotterdam	1942
Waslander, Mr H. B. J.	Wittevrouwesingel 31	Utrecht	1948
Water, Drs J. W. J. toe	Oudenoord 63bis A	Utrecht	1942
Wel, Mr D. van der	Obrechtstraat 267	's-Gravenhage	1946
Wermeskerken, Dr J. J. van	H. F. van Riellaan 7	Utrecht	1942
Westhoff, Mr J.	Jan v. Scorelstraat 32bis	Utrecht	1942
Weststrate, M.	Kerkstoep 2	Puttershoek	1948
Weyer, G. P. E.	Cobetstraat 73	Leiden	1947
Wiarda, Prof. Mr G. J.	Achter de Dom 20	Utrecht	1943
Wiethoff, Mr J.	Kinderdijkstraat 69 II	Amsterdam	1944
Willigen, Mr G. C. van der		Lekkerkerk	1942
Winkler, J. H.	Dr. Zangeveldplein	Sliedrecht	1946

Woltman, Mr J. J.	Engelumerstraat 12	Leeuwarden	1942
Wulfften Palthe, Mr J. van	Heerenweg 263	Zaandam	1943
Wuyster, Mr E. H.	Hobbemastraat 9	Eindhoven	1946
Wijnbergen, Mr S. F. L. Baron van	Wagenweg 242	Haarlem	1946
Wijnne, Mr H. A. M.	Mr. Sickeszlaan 19	Utrecht	1946
Wijnveldt, Mr Dr J.	Frederik Hendrikplein 30	's-Gravenhage	1943
Zonderman, J.	Swaefkenstraat 49	Deventer	1942

HET ADMINISTRATIEF RECHT IN DE GRONDWET